

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 1 Mart 2025

Volume: 8, Issue: 1 March 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1636456

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
09/02/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
22/02/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
30/03/2024

FUZÛLÎ TAKİPÇİSİ BİR KADIN ŞAİR: HAYRAN HANIM DÜNBÜLÎ

A Woman Poet Following Fuzuli: Hayran Hanım Dünbülü

Parvana BAYRAM

Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., pervane32@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-3051-3395>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](#) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Bayram, Parvana (2025). "Fuzûlî Takipçisi Bir Kadın Şair: Hayran Hanım Dünbülü", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (1), (Mart 2025), s. 23-45, doi: 10.58659/estad.1636456

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1 Mart/March 2025 s. 23-45

ÖZET

Muhammed Fuzûlî (d. 1483-ö.1556), kendisinden sonra bir edebî mektep oluşturmuş kudretli bir şairdir. O, sadece Azerbaycan edebiyatını değil Anadolu ve Çağatay edebiyatı başta olmak üzere bütün Türk edebiyatını etkilemiştir. Şairin etkisi Azerbaycan edebiyatında çok daha güçlü olup günümüze kadar devam etmiştir. Fuzûlî'nin etkisi sadece erkek divan şairlerinde değil, Azerbaycan kadın şairlerinde de görülmektedir. 12. yüzyıldan itibaren klasik tarzda şiirler yazan Azerbaycan kadın şairleri arasında Mehseti-i Gencevi, Raziyye Gencevi, vb. şairlerden sonra 19. yüzyıldan itibaren ana dilinde şiirler yazan Azerbaycan kadın şairlerinin sayısı hızla artmaya başlamıştır. Bunlar arasında en meşhurları Heyran Hanım Dünbülü, Karabağ Hanı Hürşidbanu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Şahnigar Hanım Rencur vb. dir. Sovyet döneminde de onlarca kadın şair, klasik tarzda gazel ve rubailer kaleme almıştır. Bunlar arasında Mirvarid Dilbazî, Nigar Refibeyli ve Medine Gülgün'ü özellikle anmak gerekir. Klasik şiir tarzında ve Fuzûlî etkisinde şiirler yazan kadın şairlerin sayısı 1980'li yıllardan ve özellikle Bağımsızlık Dönemi'nden sonra artmıştır.

Bu çalışmada, 19. yüzyıl kadın şairlerinden Hayran Hanım Dünbülü'nin Fuzûlî'ye yazdığı nazireler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik şiir, Fuzûlî edebî mektebi, kadın şairler, Divan, nazire.

ABSTRACT

Muhammed Fuzuli (b. 1483-d.1556) is a powerful poet who created a literary school after himself. He influenced not only Azerbaijani literature but also all Turkish literature, especially Anatolian and Chagatai literature. The poet's influence is much stronger in Azerbaijani literature and continues until today. Fuzuli's influence is seen not only in male divan poets but also in Azerbaijani female poets.

In 12. centuries Mehseti-i Gencevi, Raziyye Gencevi, etc. are among the Azerbaijani women poets who wrote classical style poems. After these poets, the number of Azerbaijani women poets who wrote poems in their native language began to increase rapidly since the 19th century. Among these, the most famous poets are names such as Heyran Hanım Dünbülü, Karabakh Khan Hürşidbanu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Şahnigar Hanım Rencur. During the Soviet period, dozens of women poets wrote ghazals and rubais in classical style. Among these, Mirvarid Dilbazî, Nigar Refibeyli and Medine Gülgün should be especially mentioned. The number of female poets who wrote poems in the classical poetry style and under the influence of Fuzuli increased after the 1980s and especially after the "Independence Period". In this study, the poems written by Hayran Hanım Dünbülü, one of the 19th century female poets, to Fuzuli will be examined.

Keywords: Classical poetry, Fuzuli literary school, women poets, Divan, similar poem.

GİRİŞ

Muhammed Fuzûlî, şiirlerinde kullandığı ahenk unsurları, redif, kafiye, edebî sanatlar; mensubu olduğu kültüre has atasözleri ve mesellerin yorumlanmasından dolayı, asırlardır klasik Türk şairlerinin örnek aldığı önemli bir şairdir. Engin zekâsında ve mizacında var olup düşünce yoluyla beyitlerine sirayet eden muziplik, eleştirinin veya dokundurmanın en ince hali, tıp, astroloji, kimya ve simya gibi bilimlerin sırası geldiğinde, şiirsel ifadelerle beyitlerine yansıtılması da onun belirgin üslup özelliklerindedir. Fuzûlî'nin şiirlerinin temel konusu aşk ve ıstıraptır. Fuzûlî araştırmacılarından Hamid Araslı, şairin sanatıyla ilgili olarak

“Füzuli özünün qəlb aləmindən xəbər verən lirik şeirləri, xüsusilə qəzəllərində saf, təmiz bir qəlbin incə, kövrək duyğuları, ülvi bir məhəbbətin həyəcanlarını ifadə edir, oxucusunu bədii sözün qüdrətilə sehirləyib düşünməyə, öz mənliliyini, kainatı, həyat gözəlliklərini dərk etməyə çağırır, dostluğa, məhəbbətə səsləyir. Füzuli bütün dünyaya aşiq nəzəri ilə baxır, məhəbbəti kainatın yaranmasının əsası sanır.” (Araslı, 2005:5) bilgisini vermiştir.

Klasik tarzda şiir yazan ilk Azərbaycan kadın şairi, 12. yüzyılda rubai ve satrançta usta olan; iyi santur çalan Mehseti-i Gencevi'dir. Mehseti'nin, yaşadığı dönemde Raziyye Gencevi, Duhter-i Seti, Duhter-i Sâlâr, Duhter-i Hatib, Duhter-i Hekim Gâve gibi kadın şairlerin yetişmesinde önemli rolü olmuştur (Hüseynov, 2005: 540-541). 16. yüzyıldan itibaren Cemâlî Hanzade, Hanzâde-i Türbeti, Fahrünnesâ (Fahrünnisâ); 17-18. yüzyıldan Fatıma (Fatma) Hanım Âni, Sahib Sultan Dünbülü, Hatice Sultan Hanım Azerbaycan kadın şairlerine örnek verilebilir.

Anadolu ve Çağatay sahası Türk edebiyatında olduğu gibi Azerbaycan klasik edebiyatında da kadın şairlerin sayısının 19. yüzyıldan itibaren arttığı görülmektedir. Bu yüzyılda, Nimtac Hanım Selmasi, Dostuhanım Şirvani, Aşık Peri, Ağabeyim Ağa Ağabacı, Gövher Ağa, Tahire Kurretü'l-Ayn, Heyran (Hayran) Hanım Dünbülü, Zöhre (Zehra) Hanım, Goncabeyim, Şehrebanı, Bedircahan Beyim, Hurşidbanu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Tuğra Hanım, Şahnigar Hanım Rencur, Zibâ Hanım La'li, Hanbike, Mâhî Hanım, Meşedihanım Leyli, Kamerbeyim Şeydâ, Cahansûz-Zernişan Seyidzade; 20. yüzyılda Güney Azerbaycan'da yetişen kadın şairlerden Pervin İtisâmî, Meryem Cahangiri, Münire Taha Tebrizi, Şehvâr Rizvânî, Seher Erdebili, Sovyet Dönemi'nde yetişen kadın şairlerden Mirvarid Dilbazî, Nigar Refibeyli, Medine Gülgün, Hekime Billuri ve sonraki dönemde klasik tarzda şiir yazmış onlarca kadın şair bulunmaktadır (Bayram, 2023: XIV). Bu şairlerin neredeyse hepsi Fuzûlî etkisinde gazeller yazmıştır. Bazıları Fuzûlî'nin

meşhur, çok kullanılan rediflerine nazireler yazarken bazıları da muhteva ve mazmun olarak şiirlerinde ona atıfta bulunmuşlardır.

19. yüzyılda, Azerbaycan Türkçesiyle, klasik tarzda şiirler yazan, elde Divan oluşturacak kadar çok şiiri bulunan dört önemli kadın şair yetişmiştir. Bunlar, Hayran Hanım Dünbülü, Şahnigar Hanım Rencur, Hurşidbanu Natevan ve Fatma Hanım Kemine'dir.

Fuzûlî'nin şiirlerine, yaşadığı 16. yüzyıldan itibaren çağdaşı olan pek çok şair tarafından nazireler yazılmıştır. 17. yüzyılda Sebk-i Hindi şairlerinin; Hikemî Tarz'ın temsilcisi Nâbî ve hicvin öncü şairlerinden Nefî'nin baskın etkisiyle birlikte, klasik şairlerin örnek aldığı şair sayısı da artmıştır. 19. yüzyıl şairleri, şiirlerinde önceki yüzyılların birçok şairinden ve Mahallileşme, Sebk-i Hindi ve Hikemî Tarz dâhil olmakla üç akımdan da istifade etmişlerdir. Fakat 19. yüzyıl şairlerinin nazire yazma konusunda birleştikleri yegâne şair Fuzûlî'dir. Bu hem Azerbaycan hem de Anadolu sahası şairleri için geçerlidir. "Fuzûlî'nin gazeline yazılan tahmis, tesdis ve nazirelerin ekseriyeti 19. asır şairlerine aittir." (Kayaokay, 2024: 382). Divanı günümüze kadar ulaşan 19. yüzyıl şairi Hayran Hanım Dünbülü'nin şiirlerinde de Fuzûlî etkisi çok güçlüdür. Onun, Fuzûlî'nin gazellerine nazire olarak yazdığı birçok şiiri bulunmaktadır.

Hayran Hanım Dünbülü'nin Hayatı ve Eserleri

Hayran Hanım, 12. yüzyıl şairi Mehsetî Gencevi'den sonra klasik Azerbaycan edebiyatının en meşhur kadın şairlerindedir. 18. yüzyılın sonlarına doğru, 1790 yılında Nahcivan'da doğmuş, tahminen 1850-1860'lı yıllarda vefat etmiştir. Baba tarafından ailesi Nahcivan'ın meşhur Kengerli sülalesine, anne tarafından ise Güney Azerbaycan'daki Dünbülü sülalesine mensuptur. 19. yüzyılda İran ve Rusya arasında cereyan eden savaşlarda birçok Azerbaycan Türkü gibi onun ailesi de Tebriz'e göçmek zorunda kalmıştır. Şairin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısında şairin yakın akrabaları ile görüşüp bilgi toplayan *Danışmendan-i Azerbaycan* müellifi Mehemedeli Terbiyet, onun seksen yaşlarında vefat ettiğini bildirmiştir (Terbiyet, 1987: 378).

Küçük yaşlarından itibaren Arap ve Fars dillerini öğrenmiş, iyi bir edebiyat eğitimi almıştır. Divanındaki çeşitli nazım şekilleri ile yazılmış şiirler Azerbaycan Türkçesi ve Farsça kaleme alınmıştır. Hayatının önemli bir kısmını Tebriz'de geçiren Hayran Hanım, Urmiye, Merağa, Hoy ve Tebriz şehirlerinde yaşamış, Tebriz'deyken Şah Abbas Mirza'ya ve ailesine yakın olmuştur. Şiirlerinden hareketle, şairin evlendiği fakat mutsuz bir evlilik geçirdiği anlaşılmaktadır (Memmedli, 2006: 6; Nağıyeva, 1989: 12-22).

Hayran Hanım'ın bilinen tek eseri divanıdır. Divanda Türkçe ve Farsça yazılmış gazel, kaside, kıta, rubai, müstezat, terciibent, mesnevi vb. nazım

şekilleriyle şiirleri yer almıştır. Divanın, şair hayattayken oluşturulduğu ve kâğıt çeşidinden tezhip ve hat unsurlarına, hatta müstensihe varıncaya kadar birçok hususun şairin kendi yönlendirmesiyle seçildiği şiirlerinden anlaşılmaktadır.

M. Terbiyet, Hayran Hanım Divanının Türkçe ve Farsça yazılmış 4500 beyitlik; kaside, gazel, kıta, terciibent, muhammes vb. şekildeki şiirlerden oluştuğunu ve bu şiirlerin çoğunun şehzade ve Tebriz Valisi Abbas Mirza (d.1789-ö.1833) ve onun kız kardeşi methinde söylendiğini kaydetmiştir (Terbiyet,1987: 379; Memmedli, 2012: 61).

Hayran Hanım'ın hayatı ve eserleri üzerine önemli bir çalışma yayımlatan C. Nağıyeva'ya göre ise şairin 8282 mısradan oluşan 499 şiiri bulunmaktadır. Nazım şekli olarak 372 gazeli, 70 rubaisi, 14 mesnevisi, 19 kasidesi, 2 kıta, 1 müseddes, 14 muhammes, 3 terciibent, 1 müstezad, 3 müfredi vardır. Bu şiirlerden 43'ü Azerbaycan Türkçesiyle, 10 tanesi mülemma olarak, geri kalanı ise Farsça kaleme alınmıştır (Nağıyeva,1989: 5).

Şairin divanının bilinen üç yazması mevcuttur. Bunlar, Tahran Üniversitesinde, Gürcistan Bilimler Akademisinde ve Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Hayran Hanım'ın eserleri ile ilgili 1945 yılından sonra çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Şairin şiirlerinin bir kısmı ilk defa *Seçilmiş Eserler* adı altında 1945 yılında İran Sovyet Medeni Alakalar Cemiyeti tarafından Arap alfabesiyle Tebriz'de, daha sonra ise Kiril alfabesiyle Bakü'de basılmıştır. Şairin şiirleri, takip eden yıllarda 1951, 1961, 1981, 1990, 2002 (Cennet Nağıyeva'nın Ön Sözüyle birlikte tıpkıbasım şeklinde Divan adıyla basılmıştır) ve 2006'da *Seçilmiş Eserler* adı altında veya çeşitli antolojiler içinde Bakü'de basılmıştır. Divandaki bütün şiirleri, özellikle Farsça şiirleri tamamen çevrilip basılan neşirlere alınmadığından basılan bütün eserleri, *Seçilmiş Eserler* adıyla yayımlanmıştır. Hayran Hanım'ın şiirlerinin son baskısı 2006 yılında Bakü'de, 1961 yılındaki Kiril alfabeli neşrine esasen, Şerg-Gerb matbaasında Latin alfabesiyle yapılmıştır.

Öncekilere göre daha kapsamlı olan 1961 ve 2006 neşrinde; 111 gazel, 8 mesnevi ve manzume, 3 muhammes, 3 terciibent, 1 müstezat, 10 rubai, 1 kıta ve çeşitli 8 şiir ile birlikte eseri neşre hazırlayanlardan biri olan Gulam Memmedli'nin *Heyran Hanım* başlıklı mukaddimesi yer almıştır (Nağıyeva, 1989: 30).

Seçilmiş Eserlerde, şairin 43 gazeli, *gelir, benzetdim, deyin* redifli 3 muhammesi, 1 terciibent ve *Dolanım Başına* redifli bir kasidesi Türkçe yazılmıştır. Geri kalan gazeller ve çeşitli şiirler, Farsçadan Azerbaycan Türkçesine tercüme edilmiştir.

Azerbaycan Milli Bilimler akademisi mensuplarından Cennet Nağıyeva, *Heyran Hanım* adlı monografisinde, Hayran Hanım Divanının yazma nüshalarını

inceleyip şairin tam biyografisini oluşturmuş ve sanatını birçok yönden incelemiştir.

Sanatı

Türkçe ve Farsça şiirler yazan şairin, klasik kültürün bütün unsurlarını ayrıntıları ile bildiği, Firdevsî, Ömer Hayyam, Hakânî, Nizâmî, Sâdî ve Hâfız gibi şairleri okuduğu anlaşılmaktadır. O, klasik Azerbaycan edebiyatının başlangıç dönemlerinden itibaren eserler veren Hasanoğlu, Nesimî, Fuzûli, Kavsi Tebrizî ve Saib-i Tebrizî'ye nazireler yazmıştır (Kasımzade, 1974: 83-85). Hayran Hanım, 19. yüzyıl klasik Azerbaycan şiirine has birçok çizgiyi taşımakla birlikte, yaşadığı çağda yaygın olan mersiye edebiyatına, mersiye geleneğine pek uymamıştır. Klasik edebiyatta sıklıkla kullanılan mazmunlar, özellikle kozmik unsurlar Hayran Hanım'ın şiirlerinde başarılı bir biçimde yer almıştır. Ali Kafkasyalı, şairin müzik kültürüne de vakıf olduğunu ve güzel ud çaldığını bildirmektedir (2002: 58). Bu yönüyle Hayran Hanım, Mehsetî-i Gencevi'den sonra, bilinen ikinci müzisyen kadın şairlerden biri olarak edebiyat tarihine geçmiştir.

Lirik bir üslubu olup daha çok zarif bir eda ile âşıkane gazeller yazmıştır. Şiirlerinde daha çok beşerî aşkı anlatmıştır. Bunun yanı sıra 19. yüzyıl gibi sosyal ve siyasi çalkantılarla dolu dönemin özellikleri de Hayran Hanım'ın şiirlerine yansımıştır. Zamaneden şikâyet, sevgilinin cefası ve vefasızlığı, saray hayatı, sarayda yaşamının zorlukları, kadınların iç dünyasına, duygu ve düşüncelerine saygı gösterilmemesi, köle gibi alınıp satılması gibi konulara yer vermiştir. Yaşadığı çağda cereyan eden savaşlar, savaşların insanlara ve insanlığa vurduğu zarar, veba gibi salgın hastalıklar ve bu hastalıkların sebep olduğu yıkımı anlatan şiirleri de vardır. Eserlerinde günlük hayattan ve sosyal olaylardan tasvirler de yer almaktadır (Bayram, 2014). Azerbaycan kadın şairleri üzerine önemli çalışmalar yapan Azize Caferzade, onun bazı şiirlerini hece ölçüsüne yakın ritmik aruz kalıplarıyla yazdığını bildirerek Hayran Hanım'ın Azerbaycan kadın şairleri arasında özel bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır (Caferzade, 1991: 35-36). Cennet Nağıyeva, şairin sanatıyla ilgili olarak;

“...o, Azerbaycan ve Yakın Şark klasik edebiyatında esrlerden beri yaradılıb inkişaf etdirilmiş şeir medeniyetine yahşı beled olmuş, poetik janrlardan ve formalardan öz istedadının dahili telebine ve karakterine uygun suretde istifade etmeyi bacarmuş, gezeli mezmun cehetden inkişaf etdirerek ona real, heyati mövzular, daha tebii ve konkret heyat hadiseleri, canlı obrazlar getirmiştir. Heyran Hanım bedii yaradıcılığ tecrübesi ile poetik nitgin inkişafına yardım göstermişdir; ister azerbaycanca, isterse de farsça yazdığı şeirlerinde canlı dilden, sade halk nitginden semereli istifade etmişdir. O, bedii tesvir ve ifade

vasitelerinden geniş istifade yolu ile canlı, tebîi, bedîi dilde tesirli, emosional şeirler yarada bilmiştir (1989:117-118) bilgisini vermiştir.

Hayran Hanım'ın Nazireleri

Nazire geleneği klasik şark edebiyatında başlangıçtan günümüze kadar devam etmektedir. İlk nazire örnekleri Arap edebiyatında Cahiliye Dönemi'nden, Fars edebiyatında 12. yüzyıldan, Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında ise 13. yüzyıldan itibaren verilmiştir. “Bir şairin şiirine sonradan bir başka şair veya şairin kendisi tarafından, kafiye ve kafiyeleri veya kafiye ve redifleri aynı olan, aynı vezin ve konuda yazılan, çoklukla gazel ve kasidelerde görülen benzer şiirlere nazire veya cevap” (Yavuz, 2013: 359) denir. Genel Türk edebiyatında bilinen ilk model şiir örnekleri Hoca Ahmed Yesevî (ö.1166)'nin hikmetleridir. Yesevî'nin öğrencilerinden olan Süleyman Hakîm Ata (ö.1186)'nın Ahmed Yesevî'nin hikmetlerine yazdığı nazireler, Türk şiirinde bilinen ilk nazire örnekleridir. Ahmed Yesevî'nin şiirlerine Yunus Emre tarafından yazılan nazirelerden hareketle Anadolu sahası klasik Türk şiirinde nazire geleneğinin başladığı bilinmektedir (Sertkaya, 2010: 176-187).

Klasik şiir, bir bakıma bu gelenek vasıtasıyla varlığını devam ettirmiştir ve bu durum günümüzde bile klasik şiirin bütün şekil, mazmun ve muhtevasını yaşatan Azerbaycan şairlerinin şiirlerinde de bariz bir biçimde görülmektedir.

19. yüzyılda iki dilde eserler veren Hayran Hanım, Türkçe ve Farsça şiirler yazan meşhur Divan şairlerinin şiirlerine nazireler yazmıştır. Onun, 13. yüzyıl şairi Hasanoğlu'nun *Ayırıldı (Aparıldı) gönlümü bir hoş kamer-yüz can-feza dilber/Ne dilber dilber-i şahid ne şahid şahid-i server* (3, 184) matlalı gazeline *Leb-i lalin senin gonca, ne gonca gonca-i handan/Siyeh çeşmindürür nergis ne nergis nergis-i mestan* matlayla başlayan naziresi bulunmaktadır (Nağıyeva,1989: 124).

Klasik edebiyatta selef-haleflik konusunun nazire geleneğinin devam ettirilmesinde önemli rolü olmuştur. 16. yüzyıl şairi Fuzûlî, kendisinden sonraki pekçok şaire ilham kaynağı olmakla birlikte kendinden önceki Türk şairleri arasında daha çok Nesîmî ve Necâtî'den etkilenmiştir. Konuyla ilgili *Selef- Heleflik Münasibetleri ve Nesimi'nin ve Füzuli'nin Tanrı ve Eşq Telimleri* başlıklı makalelerinde ayrıntılı bilgi veren S. Şihyeva, Fuzûlî'nin daha çok Nesîmî ve Nevâî'den etkilendiğini vurgulayarak

“Füzulinin Nesimi şeirinden tesirlenmesi cavab qezel, cavab beyt şeklinde ve selefinin ifade, deyim, düşünce terzi ve üslubunun izlenilmesi istiqametlerinde olmuştur. Behrelenmenin bu yönlerdeki poetik tezahürü Füzulinin üç dilde olan şeir yaratıcılığında müaşhide olunmaqdadır.” bilgisini vermiştir (1994: 65-66; 1996: 70).

Hayran Hanım'ın şiirlerinde de Nesîmî, Fuzûlî etkileşiminin izlerini görmek mümkündür. 14. yy. şairi İmadüddin Nesîmî'nin *Kim aydur kim üzün gülnare*

benzer/Ki yüzün nura vü gülnare benzer (Araslı, 2004: 252) matlalı gazeline Hayran Hanım tarafından *Boyun serv-i sehi zülfün muanber/Camalın Yusuf-ı Kenan'a benzer* (Soltan ve Memmedli, 2006: 27) matlalı nazire yazılmıştır.

Şair, 17. yy şairi Kavsî Tebrizî ve Sâib Tebrizî'den vb. den de etkilenmiş, onlara nazireler yazmıştır. Kavsî Tebrizî'nin *Ruh-i kudsisen nesen ey ben dolanım başına/Ey çirag-i vadi-yi Eymen dolanım başına* (2012: 25) matlalı gazeline Heyran Hanım'ın *Ey üzü gül arizi gülşen dolanım başına/ Kaddi nahl-i vadi-yi Eymen dolanım başına* matlalı ile başlayan naziresi güzel ve orjinal örneklerdendir (Nağiyeva, 1989: 131-134; Rehimova, 2024: 1035). Kavsî'nin *Dolanım başına* redifli bu gazeline nazire olarak yazılan şiir 54 beyitli, Türkçe bir kasidedir.

Şair, Farsça şiir yazar birçok şaire de nazireler yazmıştır. Cennet Nağiyeva, Hayran Hanım'ın sadece Türk şairlerinden değil meşhur Fars şairlerinden etkilendiğini ve Rûdeki (M.858-941)'nin *ayed heme (gelir)*, Hâfız-ı Şirâzî (1325-1390)'nin *mepors (Sorma)*, *bâş (ol)*, Vahşi Kirmânî (1532-1583)'nin *niku kerdî (iyi yaptın veya yaptığın iyi oldu)* vb. şiirlerini de tanzir ettiğini kaydetmiştir. Şairin, Sebki Hindi şairlerinden Sâib ve Urfi'ye de nazireleri bulunmaktadır (Nağiyeva, 1989: 134-137).

Hayran Hanım'ın Fuzûlî'ye Nazireleri

Hayran Hanım'ın en çok etkilendiği şair Fuzûlî'dir. 19. yüzyılın birçok klasik şairi gibi o da Fuzûlî edebî mektebinin takipçisi olmuştur. Hayran Hanım ve Fuzûlî etkileşimi konusuna G. Memmedli, C. Handan, C. Nağiyeva vb. araştırmacıların çalışmalarında kısmen değinilmiştir. Bu makalede Fuzûlî Divanında geçen kafiye ve rediflerden hareketle Hayran Hanım'ın Fuzûlî'ye yazdığı nazireleri incelenmiştir.

Hayran Hanım'ın Divanında Türkçe ve Farsça yazdığı şiirleri yer almaktadır. Türkçe ve Farsça yazılmış bu gazelerin çoğunda Fuzûlî etkisi görülmektedir. Gulam Memmedli, Hayran Hanım'ın Seçilmiş Eserlerine yazdığı Ön Söz'de şairin üslubu ile ilgili olarak

“Lirik şeirlerinde Heyran Hanım Füzuli edebi mektebinin devamçılarından sayılmağa layıdır. O, öz gezellerinde klassik şerimizin en güzel poetik nümunelerini yaratmıştır. Heyran Hanım Füzuli ve Gövsi kimi ustad şairlere nezireler yazmışsa da, bu nezirelerde öz üslubunu ve orijinallığını sahlaya bilmiştir...” (Memmedli, 2006: 8) demektedir.

Edebiyat tarihçisi Feyzulla Kasımzade de şairin sanatı ile ilgili *“Şeirlerini büyük selefi (Füzuli) kimi özünün deruni hissi ile büyük bir heyecan ve ehtiras ile yazmıştır.”* (1974: 85) değerlendirmesini yapmıştır. Şairin araştırmacılarından C. Nağiyeva, Hayran Hanım'ın şiirlerindeki Fuzûlî tesiri ile ilgili haklı olarak *“Şairenin tesirlendiği, öğrendiği ve çoh sevdiyi şairler*

İçerisinde birinci yeri Füzuli tutur” (1989, 128) demektedir. Fuzûlî tesiri, şairin bütün şiirlerinde şekil, kavram ve muhteva olarak güçlü bir biçimde görülmektedir.

Fuzûlî'nin Gazellerine Yazdığı Nazireleri

Hayran Hanım, Fuzûlî'nin gazellerinden daha çok etkilenmiş ve onun *behs*, *bah*, *görcek*, *gönlüm*, *ey hekim* ve *gayrı* redifli altı gazeline nazire gazeller yazmıştır. İki şairin de Divanında *bahs*, *gönlüm*, *ey hekim* redifleriyle yazılmış 1'er gazel bulunmaktadır.

Fuzûlî Divanında *bah* redifiyle yazılmış 1 gazel bulunurken Hayran Hanım Divanında Türkçe yazılmış 2, Farsça yazılmış 3 gazel bulunmaktadır. Şairin *bah* redifiyle Türkçe 2, *Bebin (bak)* redifiyle Farsça 3 olmak üzere toplam 5 nazire gazeli vardır. Şairin Divanındaki ilk gazel tam olmamakla birlikte beyitlerinin bir kısmında mülemma özelliği göstermektedir. Farsça yazılmış gazellerinin de Fuzûlî'nin Farsça gazellerine nazire olma ihtimali vardır. Bu gazellerin tercümelerinin matla beyitleri şöyledir: 1. *O şuha sen çemenzare hıram ile girerken bah/Ayağına süsen sünbül vücudunu sürerken bah*; 2. *Yarın on dörd gecelik ay kimi simasına bah/Itr-ı anber kohuyan telleri burmasına bah*; 3. *Âlem-ara bir güneşdir ol ruh-ı zibaye bah/Âleme şuriş salıpdır fitneye gougaye bah*.

Fuzûlî Divanında *görgeç* redifiyle yazılmış iki gazel vardır. Hayran Hanım bu redifle sadece bir nazire gazel yazmıştır.

15. yüzyıl Anadolu şairi Necati Bey'in meşhur *gayrı* redifli gazeline Fuzûlî'nin nazire olarak yazdığı üç gazeli vardır. Hayran Hanım, bu redifle bir nazire gazel yazmış, fakat Fuzûlî'nin aynı redifli üç gazelindeki mazmun ve muhtevayı bir gazelde başarıyla yansıtmıştır. Bu gazeller, şekil ve muhteva yönünden nazire geleneğinin önemli örneklerindedir.

Ayrıntılı fikir vermesi açısından Hayran Hanım'ın Fuzûlîye nazire olarak yazdığı gazeller aşağıdaki tabloda verilmiştir:

REDİF	FUZULİ	HAYRAN HANIM
Bahs	Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilun1 Haṭ-ı ruhsârün eder luṭfda reyhân ile bahs Ḥüsn-i şüretde cemâlün gül-i ḥandân ile bahs Cenneti küyuna zühd ehli münâsib deseler	Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilun1 Üzün ey mah gılar mihr-i dırahşân ile bahs Zülfi-müşkinin eder sünbül ü reyhân ile bahs Haddi yok ay ü günün sünbül ü reyhânın ede Ol meh-i âriz ile zülfi-perişân ile bahs

	<p>Ne münāsib ki kılam bir neçe nādān ile baḥs</p> <p>Yüzüne durmasun āyine urup lāf-1 şafā5 Ne revā meh kıla ḥurşid-i dirahşān ile baḥs</p> <p>Gerçi şimşādda çoḥ lāf-1 leṭāfet vardır7 Yorılır eylese ol serv-i ḥırāmān ile baḥs</p> <p>Kılsa cān la'li ile feyz yetürmek baḥsin Cānib-i la'lini dut ey gönül et cān ile baḥs</p> <p>Düşer od şem diline bu sebebden ki kıılır Dil uzadup geceler ol meh-i tābān ile baḥs</p> <p>Şıfat-ı ḥüsnün eder ḥaste Fuzūli ne aceb Ḥüsn-i güftārda ger eylese Ḥassān ile baḥs (12, 408)</p>	<p>Can alan kaşların ol kanım içen gamzelerin Eyleyer tig ile hem hançer-i bürrān ile baḥs</p> <p>Gözlerin hüşımı serden alıp ey āfet-i cān Eder ey şüh lebin la'li-i dirahşān ile baḥs</p> <p>Kaddin ey māh verip tūbayı firdevse şikest Ne hemin eyeliri bir serv-i hıramān ile baḥs</p> <p>Cezbe-yi aşkın edip bend salıp zindāne Çün cemalın eyledi Yusuf-ı Ken'ān ile baḥs</p> <p>Dergehinde senin ey server-i āfāk bugün Kimsenin haddi nedir kim ede Hayrān ile baḥs (20, 17)</p>
<p>Bah</p>	<p>Fe' ilātün Fe' ilātün Fe'ilātün Fe'ilün1</p> <p>Reng-i rüyundan dem urmuş sāğar-ı şahbāya baḥ Aftāb ilen kıılır davā dutılmış aya baḥ</p> <p>Şem başından çıḥarmış düd-ı şevk-ı kākülün Beyle kütteh ömr ile başındaki sevdāya baḥ</p> <p>Ey selāmet ehli ol ruḥsāre baḥma zinhār İhtirāz eyle melāmetden men-i rüsvāya baḥ</p> <p>Bildi ışkında nemed-püş olduğum āyine tek Raḥm edup bir kez mana baḥmaz bu istiğnāya baḥ</p> <p>Sinemi çāk eyle gör dil ıztırābın ışkdan Revzen aç her dem hevādan mevc uran deryāya baḥ</p> <p>Ey deyen kim şām-ı ikbālün ne yüzden</p>	<p>Fā' ilātün Fā' ilātün Fā'ilātün Fā'ilün1</p> <p>Gün tülü' etmiş ufukdan arızı çün āye bah Çetr-i mişkinî salıp ḥurşid üzre sāye bah</p> <p>Kaşları cellād tek tig-i sitem almış ele Kırpiği peykan-sıfat perçem olupdur yaye bah</p> <p>La'li- rahşandır meğer ya gonca-i handan be-bin Dür sıfat dendanı gör yakut-veş lebhaye bah</p> <p>Fitneler dünyaya salmış çeşm-i pür-efsünü gör Ber-cihan ateş zede ol rüy-ı meh-simaye mah</p> <p>Çün sadeftir sâf ruşendir besānî-ayine Lem'a-i nür est güya gerden-i mināye bah</p> <p>Dāne-i murg-ı gönüldür aşiyān-ı murg-ı rüh Hāl-i Hindüya niger bir zülf-i sünbül-sāye</p>

	<p>tiredür Sâye şalmış aya ol gîsû-yı anber-sâya bah</p> <p>Ey Fuzûlî her nece men' eylese nâşih seni Bağma anun kavline bir çihre-yi zîbâya bah (12, 422)</p>	<p>bah</p> <p>Öldürer uşşak-ra her demde yüz min kan döker Can alar temkin ile benger bu istiğnâye bah</p> <p>Serv-i gülzâr-ı cinândır in veya hür-ı behişt Nâzilen cevlan eder bu kaddi çün re'naye bah</p> <p>Men be-tu kurban olum ey Leyli-i şîrin- sühan Firkatin Hayran'ı saldı elgarez sahraye bah (20, 213)</p> <p><i>Diğer gazel</i> Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün 1</p> <p>Merhaba etmiş tülü' guya zeminden mâhe bah Yüz min istiğnâ ilen olmuş revân ol şâhe bah</p> <p>Durdu yerden şevk ile pişvâz için oldu revân Bildi ki cânân gelir sen bu dil-i âgâhe bah</p> <p>Bezm-ara hem-sohbet olmuş menden ol dildârıma Her zaman bed-güluk eyler ol seg-i bed- hâhe bah</p> <p>Dilberim bâri sen ağıyâr sözüne guş eyleme Bu kadar zulm eyleme havf eyle bir Allah'e bah</p> <p>Düşmen-i dün hem-nişin hem-râh u hem-dem müddei Hem-nişine seyr kıl bir hem-dem ü hem- râhe bah</p> <p>Korkmaz Allah'dan o zâlim şerm kılmaz halkdan Oldu sedd-i reh bize ol kâfer-i gümrâhe bah</p>
--	--	---

		<p>Aklımı aldı serimden olmadı kani gene İstedi kanım döke matlubu gör dil-hâhe bah</p> <p>Rûz ü şeb Hayran dua-gûdur ona leyken gene İstemez adın eşitsin nefret ü ikrâhe bah (20, 20)</p>
<p>Görgeç =Görcek</p>	<p>Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün 1</p> <p>Gönlüm açılır zulf-i perişânunu görgeç Nuḡḡum dutılır ḡonce-yi ḡandânunu görgeç</p> <p>Baḡduḡca sana ḡan saçılır didelerümden Baḡrum delinür nâvek-i müjḡanunu görgeç</p> <p>Ranâliḡ ile ḡâmet-i şimşâdı kılan yâd Olmaz mı ḡacil serv-i ḡurâmânunu görgeç</p> <p>Çoḡ ışḡa heves edeni gördüm ki hevâsın Terk etdi senün âşık-ı nâlânunu görgeç</p> <p>Kâfir ki degül muterif-i nâr-ı cehennem İmâna gelür âteş-i hicrânunu görgeç</p> <p>Nâzüklik ile ḡonce-yi ḡandâni eden zıkr8 Etmez mi ḡayâ lal-i dür-efşânunu görgeç</p> <p>Sen ḡâl-i dilün söylemesen n'ola Fuzûli El fehm kılar çâk-i giribânunu görgeç (12, 413)</p>	<p>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün</p> <p>Geder aklım serimden arız-ı ruhsârını görcek Olur hâlim perişân zulf-i anber-bârını görcek</p> <p>Uçar rengim üzümünden vasluva yetdikce ey dilber Dizim titrer dilim tutmaz senin didârını görcek</p> <p>Düşer nutkı melâhetden azizim tûti-i hoş- gu Çemende lal olur bülbül senin ḡüftârını görcek</p> <p>Çü görse reng-i ruhsarın solar reng-i gül-i hamra Olur pejmürde sünbül turra-ı tarrârını görcek</p> <p>Daḡılar hûşe-i Pervin Benatü'n-Na'ş olur ber-hem O mâhi ârızında câ-be-câ hallarını görcek</p> <p>Gülüstanda sanavberler hasedden kec kılar aḡlar Olur servin kadi ham cilve-yi reftârını görcek</p>

		Bu hulk-ı Hâlık-ı Sübhân sana çün eyleyip ihsan Eder cânın fedâ Hayrân senin etvârını görcek (20, 31)
	<p>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün1</p> <p>Olur kıaddüm dü-tâ ışkun yolında her belâ görgeç Tarîk ehline âdetdür tevâzu âşnâ görgeç</p> <p>Nihân ışkını malûm etse âlem düd-ı âhumdan 'Aceb yoĸ kim gümân-ı genc eder halk ejdehâ görgeç</p> <p>Füzün oldukça ışkun germ olur eşküm bu gözümde Egerçi şu bürüdet kesbini eyler hevâ görgeç</p> <p>Gözün her lahza kim cânım deler gönlüm kılur efgân Bi-aynih eyle kim feryâd eder itler gedâ görgeç</p> <p>Revâc-ı naqd naqş-ı sikkedendür n'ola kadr etse Mana el cism-i üryânında naqş-ı bûriyâ görgeç</p> <p>Men-i dervîşe el hem cevri eder sen cevri kıldukca9 Kim eyler zulm men'in pâdişâhum sen revâ görgeç</p> <p>Füzülîni yaşur ey zaf meh-veşler cefâsından11 Ki meh-veşler kılurlar bin cefâ bir mubtelâ görgeç (12, 415)</p>	
Gördüyün Gönlüm	<p>Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün1</p> <p>Tutışdı ĸam odına şâd gördüğün gönlüm</p>	<p>Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün1</p> <p>Olubdu ĸam yatağı şâd gördüyün gönlüm Dağıldı gusaadan abâd gördüyün gönlüm</p>

	<p>Muqayyed oldı ol āzād gördüğün gönlüm</p> <p>Diyār-ı hecrde seyl-i sitemden oldı Һarāb Fezā-yı ışkda ābād gördüğün gönlüm</p> <p>Ne gördi bādede bilmen ki oldı bāde- perest Mürid-i meşreb-i zühhād gördüğün gönlüm</p> <p>Firākun odını gördükce mūm tek eridi Sebāt u şabrda fülād gördüğün gönlüm</p> <p>Getürdi acz görüp ışk müşkil olduğunu Kamu hūnerlere ustād gördüğün gönlüm</p> <p>Degüldi beyle deminde bir ehl-i işret idi Bu Һanlar içmege mutād gördüğün gönlüm</p> <p>Fuzūli eyledi āheng-i ıyş-Һāne-yi Rūm Esir-i miħnet-i Bağdād gördüğün gönlüm (12, 563)</p>	<p>Diyar-ı gamda giriftār ü destgır oldu Kemend-i firkate azād gördüyün gönlüm</p> <p>Firak derdine ahtardı tapmadı çāre Cemi-i hikmete ustād gördüyün gönlüm</p> <p>Serir-i vaslda Hüsrev-sıfat oturmuşdu Olubdu kūhda Ferhād gördüyün gönlüm</p> <p>Firak-ı miħnete düşmüş per-i şikeste olup Visal saydına sayyād gördüyün gönlüm</p> <p>Hücüm-ı miħnet ü gamdan sipihr-i a'laya Yetirdi nale vü feryād gördüyün gönlüm</p> <p>Çekip şerāreler etdi vücudumu Hayran Misāl-i küre-yi haddād gördüyün gönlüm (20, 32)</p>
<p>Ey hekim</p>	<p>Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün 1</p> <p>İşkdan cānumda bir pinhān maraz var ey Һakīm Halka pinhān derdüm izhār etme zinhār ey Һakīm</p> <p>Var bir derdüm ki çoğ dermāndan artuğdur mana Koy meni derdümle dermān eyleme var ey Һakīm</p> <p>Ger başup el nabzuma teşhış kılсан derdümi5 El-Emānet kılma her bī-derde izhār ey Һakīm</p> <p>Gel menüm tedbir-i bih-būdumda sen bir say kıl7 Kim olam bu derde artuğrak giriftār ey Һakīm</p> <p>Gör ten-i üryān ile aħvālümü</p>	<p>Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün 1</p> <p>Bir nazar la'l-i leb-i cānāne eyle ey hekim Çāreyi bu derd-i bī-dermāne eyle ey hekim</p> <p>Ger behişt-i cavidān isterse gönlün şevk ile Bir güzer sen mahfil-i cānāne eyle ey hekim</p> <p>Hicr-i dilber öldürür ahir meni sen rahm eyle Hançerin çek katlimi merdāne eyle ey hekim</p> <p>Kıl teraħhum halime eyle ilac-ı derdimi Bir devā ver akldan bigāne eyle ey hekim</p> <p>Rāh-ı Hakk istersen gönlün mescide girme sakın Şevk ile azm-i reh-i meyhāne eyle ey hekim</p>

	<p>hicrân günü Var imiş rûz-ı kıyâmet kılma inkâr ey hakîm</p> <p>Çekmeyince çâre-yi derdümde zahmet bilmedün¹⁰ Kim olur dermân-ı derd-i ışk düşvâr ey hakîm</p> <p>Renc çekme şîhhat ümmidin Fuzûliden götür Kim kabûl-i şîhhat etmez böyle bîmâr ey hakîm (12, 543)</p>	<p>Çekme zahmet hâr u hasdan azm-i Ka'be eyleme Kasd-ı bezm-i vasl-ı sahib-hâne eyle ey hekim</p> <p>Bir kulak as nâle-yi Hayrâne hıfz et nâlesin Bezm-i hikmetde onu efsâne eyle ey hekim (20, 33)</p>
Gayrı	<p>Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün1</p> <p>Yâr kılmazsa mana cevr ü cefâdan gayrı Men ana eylemezem mihr ü vefâdan gayrı</p> <p>Ey deyen gayra gönül verme kanı mende gönül Ser-i zülfünde olan bahtı karadan gayrı</p> <p>Kıldı Mecnûn gibi çoğlar heves-i ışk veli Döymedi derde men-i bî-ser ü pâdan gayrı</p> <p>Müşg-i Çin zülfün ile eylese davâ ne aceb⁶ Ne olur yüzi kıra kılma hâdadan gayrı</p> <p>Lebine çeşme-yi hayvân demezem kim lebinün Var bir câna yarar feyzi bekadân gayrı</p> <p>Hiç kim bilmedi taḥkîk ile ağzun sırrın Sırr-ı gaybı ne bilür kimse Hudâdan gayrı</p> <p>Ey Fuzûlî bize taḳdir gam etmiş rûzî Kılalum şabr nedür çâre rızâdan gayrı (12, 634)</p>	<p>Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün1</p> <p>Çâre yok derdime ol la'l-i dü-tâdan gayrı Kimse tutmaz elimi zülf-i resâdan gayrı</p> <p>Yokdu bir yâr ede hâlîmi dildârıma arz Ser-i küyinde meğer bâd-ı sabâdan gayrı</p> <p>Bahtımız şeşder-i hayretde idi çünkü bize Görmedi yâr revâ cevr ü cefadan gayrı</p> <p>Gerçi dildâr mene eyledi çok zûlm ü sitem Men ona eylemenem mihr ü vefâdan gayrı</p> <p>İsterik dilberimin hizmetine azm kılak Tuhfemiz yok dahı bir hayr duadan gayrı</p> <p>Olmadı bunca giriftâr-ı gam u derd ü elem Ser-i küyinde men-i bahtı karadan gayrı</p> <p>Düşmanın ta'nesi hicrân odu gurbet elemi Yokdu gam-hâr bize kimse Hudâdan gayrı</p> <p>Ger kaza saldı seni yardan ayrı Hayran Dahı takdire nedir çâre rızâdan gayrı (20, 47)</p>
	Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe'ilâtün	

	<p>Fe'ilün1 1 Ne görür ehl-i cefâ mende vefâdan ğayrı Ne bulur şem'i yahân kimse ziyâdan ğayrı</p> <p>Ey olan sâkin-i mescid ne bulupsan bilmen⁴ Büriyâsında anun bü-yı riyâdan ğayrı</p> <p>Gel hârâbâta nazar sâkiye kıl kim yoĥdur Ruĥ-ı şâf u mey-i şâfında şafâdan ğayrı</p> <p>Ser-be-ser vâdî-yi miĥnetdür ü ğam milk-i vucüd Bir ferâgat yeri yoĥ şehir-i fenâdan ğayrı</p> <p>Cümle-yi halk mana yâr için ağyâr oldı Kalmadı kimse mana yâr Hudâdan ğayrı</p> <p>'Azm-i küyında gönül yârlıĝ ister bizden Elümüzden ne gelür ĥayr du'âdan ğayrı</p> <p>Faĥr imiş faĥr Fuzûlî şeref-i ehl-i vucüd Özüne eyleme hem-dem fuĥrâdan ğayrı (12, 636)</p>	
	<p>Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün1</p> <p>Hâşılum yoĥ ser-i küyunda belâdan ğayrı Garazum yoĥ reh-i ışkunda fenâdan ğayrı</p> <p>Ney-i bezm-i ğamem ey âh ne bulsan yele ver⁴ Oda yanmış kuru cismümde hevâdan ğayrı</p> <p>Perde çek çihreme hicrân günü ey kanlu sirişk Ki gözüm görmeye ol mâh-liĥâdan ğayrı</p> <p>Yetdi bi-kesligüm ol ğâyete kim çevremde⁷ Kimse yoĥ çizgine gird-âb-ı belâdan ğayrı</p>	<p>Fe'ilün1</p>

Ne yanar kimse mana âteş-i dilden özge Ne açar kimse kapum bād-ı şabādan ğayrı	
Bozma ey mevc gözüm yaşı habābın ki bu seyl10 Koymadı hiç imāret bu binādan ğayrı	
Bezm-i ışık içre Fuzûlî nece āh eylemeyem Ne temettu' bulunur neyde şadādan ğayrı (12, 638)	

Hayran Hanım'ın Fuzûlî'nin Gazeline Nazire Olarak Yazdığı Terciibendi

Bazı şairler, nazirelerini sadece gazel nazım şeklinde değil diğer nazım şekillerinde de kaleme almışlardır. “Nazirelerin ne tür nazım şekilleriyle kaleme alındığına baktığımızda başta gazel olmak üzere kaside, mesnevi, müstezad, muhtelif musammatlar... hemen her çeşit nazım şekliyle nazireler yazıldığını görüyoruz” (Köksal, 2018: 25). Hayran Hanım da sadece gazele gazel şeklinde nazire yazmamış, aynı zamanda Fuzûlî'nin *Şubh şalup mihr-i ruḥundan nikāb/Çıḥ ki temāşāya çıḥa āftāb* (Kılınç, 2021: 388) matlalı dokuz beyitli gazeline *Subh açıp mah ruḥundan nikab/Etdi tulu kekkebe-yi afitab* matlayla başlayan altı bentli, on beyitlik bir terciibent yazmıştır.

Hayran Hanım'ın Fuzûlî'nin gazeline nazire olarak yazdığı terciibentin metni ve Fuzûlî'nin model gazeli aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Fuzûlî	Hayran Hanım	
Gazel	Terciibent	
Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün2	Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün2	
Şubh şalup mihr-i ruḥundan nikāb Çıḥ ki temāşāya çıḥa āftāb Rište-yi cānum yeter et pür-girih Şalma ser-i zülf-i semen-sāya tāb	I Subh açıp mah-ı ruḥundan nikab Etdi tulu' kekkebe-i afitab Her yana nezzare kılıp görmedim Ol mehi çün gönlüm edip ıztrab Hicr gamı gönlümü etdi fikar Firkat odu bağrımı etdi kebab Gördüm o dem gün üzünü eyledi Halka nihan lekke-yi mişkin sehab Yada düşüp dilberimin etdiyi Zülf-i siyahın meh-i ruya nikab	IV Gördü benim halımı ol gülistan Bağrı yanıp gülleri oldu hazan Ebr benim halıma kan ağladı Ra'd-ı huruş eyledi çekdi figan Berk çalıp başını taşdan taşa Hun-ı ciğer eyledi gözden revan

<p>Mest çıhup şalma nazar her yana Görme revā kim ola ālem harāb</p> <p>Kesme nazar cānib-i uṣṣāḳdan Nāle-yi dil-sūzdan et ictināb</p> <p>Şāmlar encüm şayaram şubha dek Ey şeb-i hecrün mana rüz-ı hisāb</p> <p>Dūzaḳa girmez sitemünden yanan Kābil-i cennet degül ehl- i azāb</p> <p>Şaldı ayakdan ğam-ı ālem meni10 Ver mana ğam define sāḳi şarāb</p> <p>Rahm kıl üftādelerün ḫāline Hiç gerekmez mi sana bir sevāb</p> <p>Yār su'āl etse ki ḫālün nedür Ḥasta Fuzūli ne verürsen cevāb (12, 388-389)</p>	<p>Çıkdı başımdan o zaman akl u huş Gitdi ürekden o zaman sabr u tab Ah u figanlar çekiben eyledim Acz ile hurşide bu nev'i hitab Firkat-i canana eger çare var Eylegilen besdi sene bu savab Gördü çü ol nev ile ahvalimi Gönlü yanıp halıma oldu harab</p> <p>Aytdı ke'y aşık-ı şuride-hal Sabr ele feryade yeter Zülcelal</p> <p style="text-align: center;">II</p> <p>Ebre o dem ba-dil-i suzan ile Acz eledim dide-yi giryan ile Aydım eya ebr-i siyeh-ru meğer Var garazın mihr-i dırahşan ile Ebr meher görmemisen ayrılık Olmamisan tuş bele tufan ile Perde çekip hurşide kevkepleri Yandırırın ateş-i hicran ile Eyle nazar bu ser-i pür-şurime Gönlümü gör kim doludur kan ile Seng çeker şule şerare döker Görse beni bu dil-i suzan ile Hatır-ı Allah için ey ebr gel Çare kılıp derdime derman ile Halimi nezzare kılıp yandı ebr Nale çekip ra'd-ı huruşan ile Ağlayıp ahvalime ter eyledi Yer üzünü katre-yi baran ile Gördü dil-i zarımı rahmi gelip Verdi teselli mene efgan ile</p> <p>Aytdı k'ey aşık-ı şuride-hal Sabr ele feryade yeter Zülcelal</p> <p style="text-align: center;">III</p> <p>Azm eyledim canib-i gülzare men Ta ki kılām güllere nezzare men Har gelip gül gözüme zelzele Saldım o dem künbed-i devvare men Goncaların her birisin ohşadıp Hasret ile la'l-i leb-i yāre men Servi görüp eşk revan eyledim</p>	<p>Mihr tulu etmeye pişman olup Şerm kılıp dideden oldu nihan Dud-ı dilim tire kılıp ālemi Şah-ı Habeş Şam'a çevirdi inan Sabit ü seyyare vü re's-i zeneb Burc-ı kevakib heme oldu ayan Dāhil olup meclis-i ahbabe men Cem idi gördüm heme pir ü civan Aşık u maşuka heme ca-be- ca Birbirine munis ü hem mihriban Yokdu olar içre benim dilberim Şem'e figan ile dedim ol zaman Ey ki yanan men kimi hicr oduna Çare nedir bu gama eyle beyan</p> <p>Aytdı k'ey aşık-ı şuride-hal Sabr ele feryade yeter Zülcelal</p> <p style="text-align: center;">V</p> <p>Şem' çekip ah-aman eyledi Hicre yanan bağırmı kan eyledi Vasl-ı ruh-ı yar düşüp yādıma Didemi hunab-fişan eyledi Göz bahuban görmedi dildarını Her tarafa Dicle revan eyledi Gördü çü pervane benim halımı Şure gelip ah u figan eyledi Aytdı ke'y bahtı yanan bi- neva Kim sana bu zulmü ayan eyledi Yarını elden alıban sineni</p>
---	---	---

	<p>Zerre sıfat safha-yı ruhsare men Yüz gam ile seyr eyleyip gülşeni Uğradım ol demde ki çün hare men Ah u figan ile çü etdim hitab Bu reviş ol har-ı sitemkare men Hicr-i cefa-karsın ey har sen Bülbül-i gam-dide-yi biçare men Bülbül-i mahzun işidip bu sözü Aydı menem bülbül-i avare men Sensin eger hicr oduna odlana Bir de dahi bahtı olan kare men Aydım eya bülbül-i mihnet-zede Çare nedim bu gam-ı bisyare men Aydı k'ey âşık-ı şuride-hal Sabr ele feryade yeter Zülcelal</p>	<p>Hicr okuna böyle nişan eyledi Söyledim ey şem'e olan mübtela Ol ki seni suhte-can eyledi Saldı meni de bu gam u mihnete Gülşen-i ayşımı hazan eyledi Tanrı¹ için çare bilersen eyle Gör kaddimi hicr keman eyledi Yandı benim halıma pervane çün Şur ile bu ferdi beyan eyledi</p> <p>Aydı k'ey âşık-ı şuride-hal Sabr ele feryade yeter Zülcelal</p> <p>VI</p> <p>Onda edip sahn-ı seraya güzer Canib-i eflake ki saldım nazar Cem' görüp cümle kevakibleri Birce o meh bezmde yohdur meğer Ah u figan arş-ı berine salıp Aydım eya çarhda seyyareler Hanı size şah olan ol mah bes Perde-yi ihfaye giripdir eğer Ayrılığı sizleri yandırmır mı Bes ne için eylemesiz naleler Çünkü benim mah-ruhum eyledi Canib-i ağyare bu günde sefer Subh u mesa naleme ağlar felek Şu'le çeker ahıma pervaneler Çünkü benim nalemi bülbül görüp</p>
--	---	---

¹ Tanrı

		Uçdu çemenden oluban derbeder Aydı cevabımda benim Müşteri Ey yanan aşk oduna şam u seher Çaresi yoh ayrılığın gayr-ı sabr Nale çekip ağlayasın yüz eger Acz ü niyaz ile gene yalvarıp Cem' kevakiblere men ser- be-ser Dedim eger bu gama var bir ilaç Tanrı rızasına deyin dostlar Geldi zebane o zaman kevkeban On iki burç hem de ki şems ü kamer Aytdı k'ey âşık-ı şuride-hal Sabr ele feryade yeter Zülcenal (20, 178-182)
--	--	--

Hayran Hanım Divanının'da Türkçe ve Farsça yazılmış pekçok şiir vardır ki bazıları redif olarak Fuzûlî'nin şiirleri ile uyumlu olup muhteva yönünden uyum göstermemektedir. Özellikle şairin *mana* redifli gazeli bu yönden önemli bir örnektir.

Fuzûlî Divanında *mana* redifiyle yazılmış yedi gazel, Hayran Hanımın ise bu redifle yazılmış bir gazeli vardır. Şair, Fuzûlî'nin *mana* redifli yedi gazelinde geçen farklı mazmunların bir kısmını bu gazelde kullanmıştır. Fakat konu bütünlüğü ve vezin ortaklığı olmadığından redif benzerliğine rağmen bu şiiri nazire olarak adlandırmak mümkün değildir. Hayran Hanımın *mana* redifli gazeli, nazire geleneğinin bütün kurallarına uymamakla birlikte onun Fuzûlî'den ciddi boyutta etkilendiğini gösteren şiirlerdendir. Şairin *olur, olmuş* redifli gazelleri de bu kategoride değerlendirilmesi gereken şiirlerdir.

Nazire geleneği çerçevesinde, Hayran Hanım Farsça ve Türkçe şiirler yazan pekçok şairden etkilenmiş, pekçok şaire nazire yazmıştır. Nazire yazmanın bir amacı da üstat şairlerin şiirleri üzerinde meşk ederek kendini geliştirmektir. "Sanatın başlangıcı "taklit" olduğuna göre şiir ve edebiyatın; buna paralel olarak şairin kendini geliştirmesinde nazirecilğin önemi azımsanamaz" (Köksal, 2018: 137). 12. yüzyıl şairlerinden başlayarak çağdaşı olan şairlerden Nebati

de olmak üzere onlarca şairden etkilenip bu şairlere nazire yazarak kendi üslubunu oluşturan Hayran Hanım, en çok Fuzûlî'den etkilenmiş ve onun şiirlerine nazireler yazmıştır.

Hayran Hanım'ın Farsça şiirlerinde Fuzûlî tesiri

Şairin Divanındaki Farsça yazılmış olup *Seçilmiş Eserler* hazırlanırken Azerbaycan Türkçesine manzum tercümesi yapılan bazı gazellerin de Fuzûlî'nin Farsça ve Türkçe Divanındaki gazellere nazire olarak yazılmış olma ihtimali büyüktür. Bu durum özellikle şairin *eyler, bu gece, olmasun, kalmadı, meni, menüm, gibi, etdin* rediflerinde görülmektedir. Hayran Hanım'ın Farsçadan Türkçeye tercüme edilen ve edilmeyen bütün şiirleri aslı ile birebir mukayese edilerek incelendiğinde bu konudaki örneklerin artacağı şüphesizdir.

Hayran Hanım'ın nazire olmayıp yalnız kavram ve mazmunlar yönünden Fuzûlî'yi kuvvetle çağrıştıran beyit ve mısraları da çoktur. *Örneğin, Hayran Hanımın Könlüm guşu ol zülf-i perişan arasında/Biçare galıb cennetü niran arasında* (Soltan ve Memmedli, 2006: 21) matlalı gazeli nazire olmamakla birlikte Fuzûlî'nin şiirlerini çağrıştırmaktadır. Yine nazire olmayıp Fuzûlî etkisinde yazıldığı belli olan *Bu ne ruhsar-ı zibadır bu ne zülf-i perişandır/Meger hurşid-i rahşan ebr-i nisan içre pinhandır* (Soltan ve Memmedli, 2006: 71) matlalı dokuz beytlik gazeli de bu yönden incelenemeye değerdir.

Fuzûlî Divanındaki *yeter* redifli, *Sabûh için baña dürd-i mey-i şebâne yeter/ Eser ki var harâb olmağa behâne yeter* matlalıyla başlayan gazel ile Hayran Hanım Divanındaki ulaştırmak anlamına gelen *yetir* redifli, *Ey felek derd ü gamım şerhini canane yetir/ Sebt kıl mülk haracını o sultane yetir* matlalı gazel de rediflerinde bulunan ر ت ي harfleri dolayısıyla nazire gibi görünmekle birlikte anlam yönünden farklılık arz ettiği için nazire değildir. Fuzûlî bu kelimeyi yetmek anlamına gelen *yeter* şeklinde kullanırken Hayran Hanım, ulaştırmak anlamına gelen *yetir* veya *yetirmek* fiilini kullanmıştır.

SONUÇ

19. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının bilinen ilk divan sahibi kadın şairi Hayran Hanım Dünbülü, klasik şiirin bütün şekil ve mazmunlarını çok iyi bilip şiirlerinde uygulayan başarılı bir şairdir. O, nazire geleneği çerçevesinde çağdaşlarının, özellikle başlangıçtan çağına kadarki pek çok meşhur şairin şiirini tanzir etmiştir. Divanı incelendiğinde, Hayran Hanım'ın, klasik Azerbaycan şairleri arasında Hasanoğlu, Nesîmî, Fuzûlî, Kavsi Tebrizî, Sâib Tebrizî, çağdaşlarından ise Nebatî'den etkilendiği, bu şairlere nazireler yazdığı görülmektedir.

Hayran Hanım, nazire geleneği çerçevesinde pek çok şaire nazire yazmakla birlikte kendi dil ve üslubunu da oluşturmuştur. Özellikle kadın hassasiyeti, kadın duygularının klasik şiire yansımalarının ortaya çıkarılması, sevgiliye hitaplardaki canlılık bakımından onun şiirleri çok önemlidir. Bu durum, şairin âşıkane ve sevgilinin cefasından şikâyet ettiği şiirleriyle, toplumsal içerikli, şikâyetname tarzındaki manzumelerinde görülmektedir.

Fuzûlî tesiri şairin şiirlerinde çok daha güçlüdür ve Hayran Hanım, Fuzûlî edebî mektebinin önemli temsilcisidir. O, Fuzûlî'nin yedi ayrı gazeline çok sayıda nazire yazmıştır. Tanzir edilen gazellerin redifleri *bahs*, *bah*, *görcek*, *gönlüm*, *ey hekim* ve *gayrı'dır*. Şair, Fuzûlî'nin *Şubh şalup mihr-i ruğundan nikâb/Çih ki temâşâyâ çihâ âftâb* matlalı ritmik bir gazelini de tanzir ederek bir terciibent kaleme almıştır.

19. yy. kadın şairleri arasında Fuzûlî şiirinin baskın etkisi en çok Hayran Hanım'ın şiirlerinde görülmektedir. Hayran Hanım, Fuzûlî'nin kullandığı redif ve kafiyelerden sadece gazellerinde değil, terciibendinde de istifade etmiştir. 19. yüzyıl klasik şiirinde varlığını güçlü bir şekilde devam ettiren nazire geleneği Hayran Hanım'ın şiirlerinde çok baskındır. Fakat şair, nazirelerinde sırf geleneğe bağlı kalmamış; kendi şairlik yeteneğini göstererek aynı redifle yazılmış çok sayıda gazelerde bulunan mazmunları bir araya getirerek, bu mazmunlar üzerinde çeşitli değişiklikler yapmış, özellikle hassas kadın duygu ve düşüncelerini şiirlerinde başarıyla yansıtmıştır.

18. yüzyıl sonu, 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Hayran Hanım Dünbülî, gazel ve diğer nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerinde Fuzûlî'den etkilenen, fakat kendi tarz ve üslubunu da ortaya koyup âşıkane tarzın temsilcisi olan başarılı bir Divan şairidir.

KAYNAKLAR

- ARASLI, Hemid (2005). Mehmed Füzuli, Eserleri VI ciltte. I. cilt (Türkçe Divan). Bakı: Şerg-Gerb Neşriyatı.
- ARASLI, Hemid (2004). İmadeddin Nesimi. Seçilmiş Eserleri II. Ciltte. I. Cilt. Bakı: Lider Neşriyatı.
- BAYRAM, Parvana (hızl.) (2013). *Hikmet, İsmayıl - Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*. C. 1-2. Ankara: Akçağ Yay.
- BAYRAM, Parvana (2014). *Heyran, Heyran Hanım*: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/heyran-heyran-hanim>.
- BAYRAM, Parvana (2023). *Azerbaycan Kadın Divan Şairleri* (Başlangıçtan Günümüze). Ankara: Kurgan Edebiyat.
- CEFERZADE, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.35-49.

- Divan, Heyran Hanım* (2002). (Tıpkıbasımını hazırlayan ve Ön söz yazar: Cennet Nağiyeva). Bakı: Mütercim.
- HÜSEYNOV, Rafael (2005). *Mehseti Gencevi-özü, sözü, izi*. Bakı: Nurlan.
- KAFKASYALI, Ali (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C. III. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. s.58-66.
- KASIMZADE, Feyzulla (1974). *XIX. Asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*. Bakı: Maarif Neşriyatı. s.83-85.
- Kavsi Tebrizi (2012). *Divan*. (Haz. Paşa Kerimov). Bakı: Elm ve Tehsil Yayınları.
- KAYAOKAY, İlyas. (2024), “Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* Mesnevisindeki “Eyle Ser-Mestem Ki...” Gazeline Yazılan Musammat ve Nazireler”, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 356-385.
- KILINÇ, Abdülhakim (2021). *Fuzûlî Divânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KÖKSAL, Fatih (2018), *Sana Benzer Güzel Olmaz, Divan Şiirinde Nazire*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (1979). *Edebiyat Araştırmaları 2. “Azeri”*. İstanbul: Ötüken Yayınları. s.13-81.
- MEMMEDLİ, Qulam (2006), *Heyran Hanım Seçilmiş Eserlerine Önsöz s.4-10*. Bakı: Şerq-Qerb.
- MEMMEDLİ, Qulam (2012), *Tezkire*. (Hızl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.242-224.
- NAĞIYEVA, Cennet (1989). *Heyran Hanım*. Bakı: Yazıcı Neşriyyatı.
- REHİMOVA, Lamiye (2024). Ağabeyim Ağa Cevanşir ve Heyran Hanım Dûnbûlî Şiirinde Gurbet Motifi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (2), s.1025-1043.
- SERTKAYA, Ayşe Gül (2010). “Kul Süleymân (Bakırgani) ve Yûnis Emre Hikmetleri”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2008-2, İstanbul.
- SOLTAN, Memmedağa; Memmedli, Gulam (hızl) (2006). *Heyran Hanım Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şerq-Qerb.
- ŞIXIYEVA, Seadet (1994). Nesiminin ve Füzulinin Tanrı ve Eşq Telimleri. Bakı: *Nizami Gencevi Elmi, edebi, bedii jurnal*. No3 (5). s.65-73.
- ŞIXIYEVA, Seadet (1996). Selef-Xeleflik Münasibetleri. Mehemed Füzuli 500. Beynelxalq Füzuli Simpozyumunun Materialları. 7-8 Noyabr. Bakı. s.70-75.
- TERBİYET, Mehemedeli (1987). *Danişmendân-i Azerbaycan* (Hızl. İsmayıl Şems; Gafar Kendli). Bakı: Azerneşr. s.378.
- YAVUZ, Kemal (2013). Türk Şiirinde Nazire. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10. s. 359-424. İstanbul.